

Ko te Fāime

**Samantha Reynolds
ma Brad Norman**

Ko te Fāime

na tuhia e
Samantha Reynolds ma Brad Norman
na fakaliliu e
Joe Tuia

Na lolomi i te 2019 e te Matāeke o Akoakoga a Tokelau
Puha Meli 3298
Apia
Samoa
www.tokelau.org.nz

Ko te lolomiga tenei na fehoahoani mai ai te Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT).

Ko na aiā ki te tala e puipuia © te Matāeke o Akoakoga a Tokelau 2019

Ko te ata puke i te fakavaka na puke e Sonny Lewis e puipui © e Sonny Lewis

Ko te ata puke i te itulau 2 (luga) na puke e Sonny Lewis e puipui © Sonny Lewis

Ko te ata puke i te itulau 2 (lalo) na puke e Sonny Lewis ma Samantha Reynolds e puipui

© Sonny Lewis ma Samantha Reynolds

Ko te ata puke i te itulau 3 na puke e Samantha Reynolds e puipui © Samantha Reynolds

Ko te ata puke i na itulau 4–5 na puke e Sonny Lewis e puipui © Sonny Lewis

Ko na ata tuhi i na itulau 6–7 o he tafolā tuapiko ma he fāime na tuhi e shanesabin e puipui © e Shutterstock

Ko te ata puke i te itulau 7 (luga) na puke e Choksawatdikorn puipui © e Shutterstock

Ko te ata puke i te itulau 7 (lototonu) na puke e Samantha Reynolds e puipui © e Samantha Reynolds

Ko te ata puke i te itulau 8 (luga) na puke e Brad Norman e puipui © e Brad Norman

Ko na ata puke i itulau 8 (lalo) ma te itulau 9 na puke e Sonny Lewis e puipui © e Sonny Lewis

Ko na ata puke i na itulau 10–11 ma te itulau 12 (lalo) na puke e Samantha Reynolds e puipui © e Samantha Reynolds

Ko te ata puke e fofola i na itulau 12–13 (luga) na puke e Jess Leask e puipui © e Jess Leask

Ko te ata puke i te itulau 14 (luga) e puipui © e ECOCEAN

Ko na ata puke i te itulau 14 (i lalo tauagavale ma lalo taumatau) na puke e Samantha Reynolds e puipui

© e Samantha Reynolds

Ko na ata puke i te itulau 15 ma 16 (luga) na puke e Sonny Lewis e puipui © e Sonny Lewis

Ko te ata puke i te itulau 16 (lalo) na puke e Samantha Reynolds e puipui © e Samantha Reynolds

Ko na ata uma lele na fakaaoagā i he fakatagaga.

Ko na aiā uma e puipuia.

Fakafehokotaki te lomi tuhi mo ho he fakamatalaga e fia maua.

Tautuaga mo na galuega fakahalalau e maua mai i te: Lift Education E Tū

www.lifteducation.com

Ko te kaufaigaluega hiaki ko: Don Long, te Matāeke o Akoakoga a Tokelau, ma Bernadette Wilson

Ko te tino na teuteua te tuhi ko: Bolster Design

ISBN 978 982 101 023 8 (lolomi)

ISBN 978 982 101 024 5 (initaneti)

Numela o te tuhi 01023

Matakupu

- 2 Ko hea nei?**
- 4 Fehili ki na tino popoto fakapitoa**
- 6 He tafolā pe ko he magō?**
- 8 E i fea nei?**
- 10 Te fuaga o te fāime**
- 12 Kakau tafapili ki te fāime**
- 14 Hakiliga o te fāime**
- 15 Ahiahi atu ki te akoga**

Ko hea nei?

I te 2018, na kitea ai e na tino o Nukunonu he mea e kaukau i loto o te namo. Nae fuaefa lele.

“Ko hea nei?” na lea atu ai ki latou.

Ko na tamaiti nae fia olo kaukau i te tai, kae na fautua ki ei na matua kua he haogalemu ki latou ke toe olo ki te tai.

Ko ietahi tino nae veake ko he tafolā.
Ko ietahi tino nae veake ko he magō.
Ko ietahi tino nae veake ko he mātuā ika po!

Kae lea te tahi faiakoga,
“I taku kikila ko he fāime,
kae e manakomia e ki tatou
ni ietahi fakamatalaga.”

Fehili ki na tino popoto fakapitoa

Imeli mai loa te faiakoga ki a teki māua.

Ko ki māua ni haienitihi hukehuke e faigaluega
i te itu ki Hihifo o Auhetalia.

E hukehuke e ki māua na fāime
i na kogā moana fakatakamilo o Auhetalia,
ma ietahi koga o te lalolagi.

E matuai he mahani lele oi maua he fāime
i loto o he namo
o he kauafua e he iei ni ava loloto
i tona lauakau e pu ki te namo.
Atonu ko he vaega fakafoofogia tena
ki ta ma mātau.

Na valakaulia mai loa ki matou
e te Taupulega a Nukunonu
ke o atu oi hukehuke te fāime tenei.
Ko māua foki la na fiafia lele!

Na ui te loa o te faigā malaga,
kae na taunuku lava ki māua ki Nukunonu.
Na fakafeiloaki mai ki māua e te nuku katoa.

“Fakafetai mo te valakaulia
kua tuku mai ke ahiahi mai ai ki māua
ki te koulua fenua manaia tenei,”
na lea atu ai ki māua.

“Ko te vaega e hili atu ona tāua ke tatou iloa,
ko te fāime e he kai tino,
pe fakapokepoke foki ki tagata.
E haogalemu lava ke olo takekele i te tai.”

He tafolā pe ko he magō?

Ko na fāime ko he itūkāigā magō, ma ko na magō uma foki ni ika.

E fakaigoa e ki tatou ko ni fāime auā e veia ni tafolā te fuaefa.

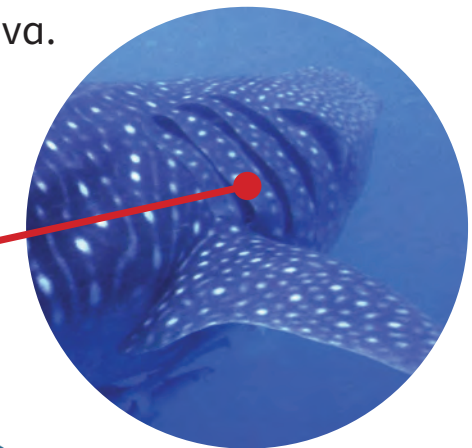
Ko te ika fuaefa foki lava ia i te tai.

E kai e ki latou na peleketone.

Ko na peleketone ko na meaola ia pito hili te taigogole i te tai.

Ko na fāime ko ni ika, ma e fakaaogā e ki latou o latou fuimea ke maua ai e ki latou te okehene mai te tai. E he manakomia ke fanake ki luga o te kilitai ke manava.

Tafolā tuapiko

Fāime

fuimea

E i fea nei?

Nae fia ki matou iloa pe i fea nei te fāime,
kae ke kamata loa a matou hukehukega.
Ka ko te mea muamua,
e tatau ke hakili pe maua ki fea.

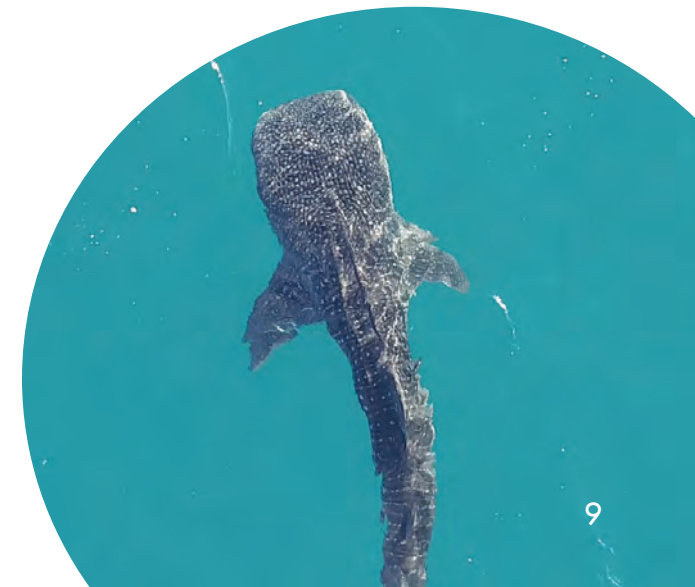
Na olo ietahi taulelea i na vaka afi
ke hakili ki te namo.

Na fakaaogā foki e matou
he tama mahini puke ata e mafai ke fakalele
ke fehoahoani ki te hakilikiliga.

E ui lava na ki matou fakaata
te namo katoa i te mahini tenei,
na katoa te fitu aho kae fatoa ki matou maua!

Na iku lava, na ki matou mauagia!

Te fuaga o te fāime

Na olo ietahi o te matou kauhaga ki te tai
ma kakau agai atu ki te fāime.
Nae fia ki matou iloa tona fuaefa.

Oi fua ai e ki matou,
ma, na ki matou maua ai
ko te fāime i loto o te namo o Nukunonu,
e fuaefa malie atu lava i he tino.
E tai 3 mita te loa.

E taigole lele tenei ika fakatuhatuha
ki te fuaefa o na fāime,
ma, na ki matou iloa ai
ko he punupunuā fāime tenei.

Ko na fāime e taigogole lele kafai e fananau.
E tai 50–60 henitimita te loloa.
Kae e vave lele te latou tutupu.

He matauga la e a matou
hove ko te punupunuā fāime tenei
na to mai ki loto o te namo
i te taimi na fatoa fanau ai lava.

I he aho, ko te fāime tenei
e gaholoholo lava e au
ki te 18 mita te loa!

Kakau tafapili ki te fāime

Ko na fāime tautokatahi e kehekehe e tofu lava ma te mamanu i o latou tino ona e patino lava te mamanuga ona takatutututu ma na takahēhehe ki te ika e fokotahi – e ve lava ko na mamanu i o tatou muamualima.

Ko na mamanu o na takatutututu ma na takahēhehe o TOK-001

Na puke e Samantha na ata o na mamanu takatutututu o te fāime tenei i lalo o te tai.

Kafai e ki matou maua he fāime fōu, e mahani lava oi fakaigoa e ki matou ma tuku atu ki ei ma te numela. Kua fakaigoa e ki matou te fāime tenei ko TOK-001 auā ko te fāime muamua tenei kua fakamaumau i luga o Tokelau ke pa mai ki te taimi nei.

Ko na ata o TOK-001 kua fakalauiloa atu ki te lalolagi i luga ona kupega tafakilagi, kae, ke mafai te lalolagi ke matamata ki na mamanu takatutututu i tona tino.

Hakiliga o te fāime

*Na fakapipiki e
ki matou he fakailoa
ki te tulagogo
ke mafai ai ona tautuku
e ki matou ana gaoioiga.*

E fakailoa mai foki e te fakailoa tenei
na koga e nofo ma taka ai,
vena ai foki ma te haohaoa
e mafai ke tele ai.

Ahiahia atu ki te akoga

Na ahiahia atu ki matou ki te akoga
ma tufa atu ki na fanau akoga
na fakamatalaga uma lele
e uiga ki te fāime.

Ko te fāime ko he ika kua i te liko o na ika e fakahao,
ona ai ko tona fuainumela,
kua agai lava ki lalo, ma, ka galo atu foki.
E manakomia lahi lele ai ia tagata
ke kikila lelei ma taugologolo na haienitihi
ki na koga e nonofo ai.

**E iei te aho,
e pa ai te fāime tenei
ki he ika venei
te fuaefa!**

Kafai ka matua, ko TOK-001
kua tatau loa ona tukua te namo
kae ke hakili hona hoa i te moana hauhau.
E fano nei vefea ki fafo? Ko TOK-001
e manakomia lele e ia te fehoahoani mai
a tagata o Nukunonu.

Ka fia hakilikili fakamatalaga

fano ki te www.whaleshark.org

MATĀEKE O AKOAKOGA A TOKELAU